

стор. 62–63. Останній абзац 62 сторінки і 1-й абзац 63 сторінки – дати нову редакцію, скоротити. Це зауваження Петра Юхимовича.

стор. 68. Останній абзац – редакція, де говориться, що німці за кілька років хотіли переселити на Україну 90 мільйонів представників арійської раси.

стор. 73. Кінець 1-го абзацу – редакція там, де говориться про мерзенну роль татарських націоналістів в Криму. Сформулювати, щоб не було розходжень з рішеннями уряду Союзу РСР по цьому питанню.

стор. 144. Останній абзац – редакція – Луганськ, Волгоград – міста перейменовали, може, даремно і т.п. – зауваження Петра Юхимовича.

стор. 198. Останній абзац – редакція – там, де говориться, що Крим – споконвіку слав'янська, одвічно руська земля.

стор. 202. 2-й абзац. Дати іншу редакцію, де йде мова про боротьбу зі зрадниками кримськими татарами. Останній абзац. Ще раз подивитись на редакцію, де мова йде про Купріна і Шаляпіна, а також про відомого російського вченого Курчатова.

стор. 200. Останній абзац – редакція – сказано про КПЗУ, а не сказано про КП(б)У.

стор. 274. 1-й абзац – редакція там, де говориться, що м. Луцьку більше років, ніж Москві.

стор. 295. 1-й абзац – дати іншу редакцію. Говориться, що кам'яні собори були свідками клятви України бути завжди вірною сестрі Росії. Так вони і стоять поруч – дві сестри – Україна і Росія на гранітній глибі в Переяславі.

Численні згадки начальницьких зауважень показують, що існувало принаймні дві редакції тексту. Виникає питання, хто був автором того тексту, з яким П. Ю. Шелест не погоджувався, – мабуть, КОЛЕКТИВ.

1968 р. відбулося вторгнення радянських військ до Чехо-Словаччини, причому Шелест став одним із його ініціаторів. Його книжка про Україну вийшла 1970 р. У січні 1972 р. Україною пішла хвиля репресій проти шістдесятників (тоді арештовано Є. Сверстюка, Ів. Світличного, В. Стуса, В. Чорновола та ін.), а у травні 1972 р. на посаді першого секретаря ЦК КПУ Шелеста замінив Щербицький. Різко критична (анонімна) стаття проти книжки Шелеста з'явилась у квітні 1973 р.¹¹ Називати Шелеста автором арештів української інтелігенції 1972–1973 рр. не варто, оскільки московське начальство оцінило його діяльність в Україні в цілому негативно. Але ідеологія київського середовища Петра Юхимовича – це ще менш висвітлена тема, аніж попередні.

Сергій Білокінь (Київ)

¹¹ Про серйозні недоліки та помилки однієї книги // Комуніст України. – 1973. – № 4. – Квітень. – С. 77–82. У змісті та на колонтитулі зазначено: “Редакційна”.

“НА ПАМ'ЯТЬ ПРО БАГАТО, БАГАТО РОКІВ...”: СПОГАДИ ПРО ЯРОСЛАВА ДАШКЕВИЧА¹

Так Ярослав Дашкевич писав на своїх книжках, дарованих мені в останні роки. А років тих минуло справді багато – понад шістдесят – від часу, коли в далекому 1949-му ми з Ярославом закінчили Львівський державний університет ім. Івана Франка. Наш курс був першим повним післявоєнним курсом. Почали ми вчитися, коли ще йшла війна, пізньої осені у сніжно-дощову погоду 1944 р.

¹ Упорядкування спогадів і примітки Галини Сварник.

Університет ще заповнений був залізними ліжками лікарняного типу – залишками німецького воєнного шпиталю, розміщеного у цьому приміщенні в час війни. За долю формування українського відділення філологічного факультету вболівав професор Петро Коструба. Його першого ми, несміливі “овечки”, зустріли в коридорі. Гарний, високої постави чоловік, з приємним спокійним голосом, дружньо заговорив до нас, заохочуючи до студій над рідною мовою і літературою. Кілька речень про університет взагалі, про його факультети, зокрема про українську філологію, так сердечно, тепло, привітно. Згуртувалося біля проф. Коструби всього п’ятеро дівчат – явно недостатня кількість для початку навчання. Та незабаром до Львівського університету прибув повний перший курс української філології у жіночому складі з Кіровоградського університету. Так почалося навчання. Поступово проходив процес адаптації, взаємопізнання, стирання різниць виховання, буденної поведінки, поглядів на різні явища. Це були добрі, скромні дівчатка, з якими ми скоро жилися – до кінця навчання це вже був єдиний суцільний колектив. Чоловічий склад нашого курсу поволі заповнювався недавніми бійцями Червоної армії.

Між дівчатами розійшлися чутка, що в нашому курсі числиться (спочатку як заочник) Ярослав Дашкевич, але він ще не ходив на лекції. Для нас це була постать з легенди. Ще з гімназії ми винесли певні знання про його славних батьків, відновилося юнацьке захоплення жінкою-хорунжим, навіть її поширена перед війною світлина відтворилася в пам’яті в однострої Українських січових стрільців. Одного дня Ярослав прийшов, був як ми всі, легко зійшовся з нами, поповнюючи на початку невеличку групу “західняків”. Але він не ходив регулярно на заняття. Виявилось, він уже працював, маючи навіть певний робочий стаж. Почав працювати 18-літнім юнаком від серпня 1944 р. у Львівській філії бібліотеки Академії наук УРСР, відділі рукописів колишньої бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка, у виділеному там Кабінеті Івана Франка. У 1945 р. він був уже старшим бібліотекарем, а 1946 р., коли ми були студентами другого курсу, він мав уже друковані праці. Ярослав на запрошення директора академічної бібліотеки в Києві Юра Меженка мав доповідь на бібліотечному семінарі про стан архіву Івана Франка. Ця доповідь була опублікована в “Журналі Бібліотеки Академії наук УРСР” (К., 1947. – № 1)².

Звичайно, ми відчували різницю інтелектуального рівня обізнаності в науковому житті, але Ярослав ніколи цього не підкреслював. Якраз тоді наш другий курс поповнився двома студентками. Прийшли Зеня Франко (дочка Тараса Франка) і Ліда Коць. З Ярославом їх еднали ще спільні гімназійні роки, друзі, спогади, свої товариські відносини, з ними йому було тепліше. Однак Ярослав, крім своїх ровесників, часто проводив час у спілкуванні й розмовах з його набагато старшими співробітниками, коли нагромаджував свої знання, свій професійно-науковий досвід. У Кабінеті Івана Франка працював під керівництвом відомого літературознавця, дослідниці життя і творчості Лесі Українки та Івана Франка Марії Деркач, користав з порад відомого вже тоді видатного франкознавця академіка Михайла Возняка, який постійно працював у Кабінеті І. Франка (колишній бібліотеці Наукового товариства ім. Шевченка). Ярослав уже добре знав запрошеного до відновлення післявоєнної київської академічної книгозбірні її директора (1945–1948), згадуваного вже відомого книгознавця, бібліографа, літературознавця Юра Меженка. Брав участь в організованих

² Про долю збірника див.: *Дашкевич Я.* Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / Упоряд. М. Капраль, Г. Сварник, Ігор Сkochилас. – 3-є вид., доп. – Львів, 2016. – С. 362.

у бібліотеці нарадах, присвячених підготовці українського книжкового репертуару. Як згадував згодом: “Хоча мені йшов лише 19-й рік, а Меженкові вже було понад 50, ми якось швидко стали близькими. Меженко показував мені свою унікальну колекцію Шевченкіани, опровадив по цілій академічній бібліотеці... А пізніше підійшла черга на знайомство з людьми – не лише з тогочасними співробітниками бібліотеки”³. Тоді Ярослав пізнав багато видатних зі складним минулим людей. Познайомився тоді також із Федором Пилиповичем Максименком, уже тоді з посрібленим волоссям, з яким доля злучила Ярослава, вже як із знаним працівником університетської бібліотеки у Львові, до кінця життя Максименка.

Нам він про це не розповідав, хоч відчувалося, що має інше життя, ніж звичайний студент⁴. Нам допомагав зібраною бібліографією до курсових робіт, до рефератів у науковому гуртку. Знали ми, що й викладачі користали з його послуг (наприклад, наш викладач з давньоукраїнської мови проф. Теоктист Пачовський, для якого Ярослав підшукував бібліографію до статті). А його щоденний побут не відрізнявся від нашого звичайного студентського життя. На старших курсах знайшов серед нас симпатію. Тоді ми, бувало, збиралися гуртом у моїй кімнаті, серед жартів і дружніх розмов разом готувалися до екзаменів. Славко, лірично настроєний, зворушливо пестив головку старої настільної лампи. Коли нас було більше і комусь не вистачило чашечки (яких було обмаль), Ярослав жартома запропонував – є ще мильничка. Тісні дружні стосунки єднали Ярослава з нащадками Франка. Він часто бував у родині Петра, якого безнадійно ждали і розшукували від 1941 р., коли він без сліду зник, вивезений на схід під приводом евакуації разом з академіком Кирилом Студинським. Дочка Петра Ася була гімназійною товаришкою Ярослава (бачимо їх фото абітурієнтів 1944 р.). Він розповідав, що під час німецької окупації трапився випадок, коли він врятував Асине життя, буквально вихопивши її з-під коліс німецької військової вантажівки. У родині Тараса, дочка якого Зеня була нашою однокурсницею, ми часто, в товаристві Ярослава, приємно проводили час у просторому городі в піднесеній атмосфері, яку навіювали близькість Музею Івана Франка, дух його величі. Тут ми користали зі спортивного майданчика, завжди готового до “відбиванки”. І Тарас Іванович часто включався в наші розмови з особливим, тільки йому властивим гумором. Тепло, гостинно вітала нас завжди Зенина мама Катерина Іванівна, пропонуючи підкріпитись канапкою й чашкою кислого молока.

³ Дашкевич Я. Федір Максименко – людина, вчений, книголюб // Там само. – С. 672.

⁴ Цікаво, що Ярослав Дашкевич писав про свої студентські роки в листі до Юра Меженка від 15 січня 1949 р.: “Я – іспитую. Проходять мої останні заліки й іспити за 5-тий курс; десь на травень в мене державні екзамени та прощання з Університетом. Трохи дивне почуття – п’ять років університетського життя – і не життя. Коли згадаю оповідання про Ваші студійні роки, стає зависно та ... жаль. В кожному разі ті Ваші роки не були такі беззмістово пусті та безпристрасні, сірі та одноманітні, як ті, що їх зараз мені доводиться завершувати. А тепер – я уявляю собі Вас хоча б у колі колекціонерів – і порівняти ту умовну тишу, серед якої треба проводити тут дні. Хіба часом десь-якісь останні могікани... Правда? – досить дивні висновки, тоді коли треба б бути хоча трохи вдоволеним, що останні роки не пройшли марно та дали чимало несолодкого, але все ж таки, досвіду” (Відділ рукописних фондів та текстології Ін-ту літ-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Архів Ю. Меженка. – Арк. 63–64. Опубл.: Листування Юра Меженка з Ярославом Дашкевичем (1945–1969) / Упоряд. Р. Дзюбан, Г. Сварник; наук. ред. Я. Дашкевич. – Львів, 2009. – С. 63.

Так завершили ми наше навчання. Державні іспити, дипломні роботи. Ярослав закінчив університет з відзнакою, темою дипломної роботи обрав “Іван Франко як театральний критик”. Ця його праця під час захисту була рекомендована до друку у збірнику “Іван Франко”⁵. Випускний вечір ми відсвяткували в сім’ї Франків у сусідній віллі Михайла Грушевського. Не надто було весело, бо крім нашого курсу “гостювали” якісь чужі, нікому не знайомі особи.

Ярослав тоді уже був в. о. завідувача бібліографічного відділу Львівської філії бібліотеки Академії наук УРСР. На жаль, недовго – 10 грудня 1949 р. був звільнений і скоро разом зі своєю матір’ю Оленою Степанів заарештований. Невдовзі була арештована наша товаришка Ліда Коць, Слава Ціхановська – симпатія Ярослава, з родиною вивезена в Сибір, родину Тараса Франка з Зенею спостигло “почесне переселення” до Києва.

З таборів Ярослав повернувся у 1956 р. Кожен з нас по-своєму влаштував собі особисте життя. Наші стосунки були затьмарені тим, що Ярослав розірвав свої відносини з нашою спільною товаришкою Славою Ціхановською. Всі ми сподівалися, що після повернення з таборів вони одружаться, й тому наше товариство мало йому за зле те, що він її кинув. Після періоду безробіття у 1957–1966 рр. Ярослав Романович влаштувався в Інституті суспільних наук АН УРСР. Тоді ми працювали під спільним дахом, в одній установі. Він – бібліографом відділу історії України, я – науковим співробітником відділу мовознавства. Правда, контактували ми тільки на рівні дружніх привітань. Ярослав усеціло був відданий дослідженням історії львівських вірменів, зайнятий захистом кандидатської дисертації. Але бували випадки спільних рецензій на славістичні видання⁶. Звільнений у зв’язку зі “скороченням посади бібліографа”. Наступні роки були знов пустими у наших відносинах, для Ярослава – період, коли чергувалися безробіття і посада етнографа.

Після жорсткої реакції початку 1970-их рр. ми знову опинилися під одним дахом, в одній установі – Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові (1974–1980). На яких посадах він тут тільки не працював!.. Між іншим був начальником відділу допоміжних історичних дисциплін, складав плани створення окремих кабінетів кожної дисципліни. Я відповідала за побудову кабінету палеографії, користала з його накресленого плану, і суттєві зміни, що виникали в ході роботи, обговорювали, часом завзято сперечаючись. І тут знайшлася об’єктивна причина для звільнення Ярослава Романовича з роботи – через “порушення трудової дисципліни”.

У вченого настав довгий період безробіття, хвороб, урізноманітнений обшукати, період занепаду товариського життя, своєрідного підпілля.

Зі зміною історичної ситуації – здобуттям Українською державою незалежності – наші взаємини і зустрічі набули нового виміру. Політичне піднесення й усвідомлення того, що живемо у власній державі, сповнювало нас оптимізмом і надавало нових перспектив. У 1990 р. я пішла з Історичного архіву, покинувши велику працю “Українське палеографічне письмо XVI ст.”, до якої вже збрала багато матеріалу і за якою дуже шкодую. Але я повернулась до свого Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича, де велася праця над “Словником української мови XVI – п. пол. XVII ст.”, до якої я відразу включилася.

⁵ Вперше опублікована у збірнику праць Ярослава Дашкевича “Постагі” ([1-ше вид.] – Львів, 2006. – С. 333–360).

⁶ Щороку – понад тисячу праць: [Рец. на кн.: Королевич Н. Ф., Сарана Ф. К. Слов’янська філологія на Україні (1958–1962 рр.): Бібліографія. – К., 1963. – 615 с.] // Літературна Україна. – 1963. – 13 верес. (у співавт. з Уляною Єдлінською).

Ярослав очолив Львівське відділення відновленої Археографічної комісії НАН України, яке спершу розмістилося у приміщенні Історичного архіву – на партері монастиря бернардинів, а через кілька років перебралося на вул. В. Винниченка, 24 й стало Львівським відділенням Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України.

У цей період зустрічалися ми часто – у приміщеннях архіву, в кімнаті, де я пропрацювала багато років – а тепер тут працювали філолог Ангеліна Василівна Кабайда-Саєнчук і Галина Сварник, яка після мене очолила відділ інформації, публікації та наукового використання документів ЦДАЛ. Кожен приносив на обід свою канапку і хто що мав до канапки, запарювали добрий чай і провадили цікаві бесіди. Знаючи, що Ярослав полюбає солодке, я старалася почастіше спекти його улюблений пляцок з яблуками (він казав із посмішкою: “Такого смачного пляцка, як у Тебе, ні в кого нема”).

Атмосферу в кімнаті – найкращої в архіві – творило велике аркове вікно, з одним із кількох збережених у комплексі Бернардинського монастиря оригінальним вітражем. Широке підвіконня все було заставлене вазонами з різноманітними квітами, його прикрашали буйні виткі рослини (арктичний плющ, гойя воскова), тінь від листя яких у сонячні дні творила на стіні ефект романтичної альтанки. На стінах висіли виконані в сепії фотографії бернардинських мурів з боку Личаківської (серія з часом дедалі більше вицвітала від світла) і чудовий великий фотопортрет Олени Степанівни з півусмішкою Мони Лізи. Цей портрет дивним чином поєднувався з постаттю її сина Ярослава й перегукувався з його історичними працями, тож виникало дивовижне відчуття присутності минулого й сучасного, в якому ми існували в архіві – атмосфера живої історії. Ярослав умів балувати нас приємними гостинцями і змушував щоразу чекати, які-то смачні речі він принесе тим разом. Треба сказати, що побут у ті часи був дуже скромним. Відбувались надзвичайно цікаві розмови про роботу Археографічної комісії, про різні наукові проблеми. Зокрема, про підготовку до видання унікальної картографічної пам’ятки – карти України Боплана і дуже багато пов’язаних з цим наукових питань. Ця праця вийшла друком завдяки активній участі колишньої співробітниці архіву, а тепер – співробітниці Інституту археографії Марії Григорівни Вавричин. Надзвичайним було те, з якою самовідданістю і любов’ю вона присвячувалася відчитуванню назв на карті і відшукуванню населених пунктів їхніх сучасних відповідників.

На зустрічі з Ярославом Дашкевичем приходило дуже багато молодих людей, які, користаючи з його присутності, консультувалися з різноманітних питань історії України, Вірменії, сходознавства. Серед них траплялося чимало цікавих осіб, кожна з яких ділилася якимись своїми знаннями й науковими проблемами. Йшли розмови і про укладання словника української мови, над яким я працювала і яким Ярослав дуже цікавився й мав намір написати на нього рецензію, та, на жаль, не встиг цього зробити.

Часто заходив письменник і перекладач Андрій Содомора, він приносив подих “античності” і відкривав для нас її красу. Завдяки Ярославу я запізналася з винятковою людиною – жертвним меценатом зі США Мар’яном Коцем. Пан Мар’ян колись був членом передвоєнного товариства “Луг”, заснованого Ярославовим батьком – д-ром Романом Дашкевичем, і на все життя зберіг до нього щирий пієтет. У розмові я згадала про фінансові проблеми з виданням мовознавчого збірника, присвяченого пам’яті мовознавця Ярослави Василівни Закревської. Пан Коць без особливих пояснень надзвичайно легко відгукнувся й сам запропонував фінансувати друк

цього збірника, присвяченого українознавству. Зміст розмов дуже збагачувала своїм гумором волинянка Ангеліна Василівна Кабайда-Саєнчук, яка до війни студіювала у Варшавському університеті й була знайома з багатьма діячами української культури, мала можливість слухати лекції мовознавця проф. Романа Смаль-Стоцького, особисто була знайома з проф. Іваном Огієнком (пізніше – митрополитом Іларіоном), видавцем журналів “Рідна мова” (1933–1939) і “Наша культура” (1935–1937). Її розповіді про Олену Телігу, Олега Штуля, Євгена Маланюка, інших представників українського націоналістичного середовища літераторів і Української студентської громади у Варшаві яскраво закарбувалися в пам’яті. Часто збиралося так зване “волинське товариство”: до Ангеліни Василівни приєднувались мовознавець Валентина Семенівна Черняк і рівнянка, архівіст Валентина Корнилівна Сіверська. Валентина Семенівна мала дивовижний дар наслідувати різні говірки і пародіювати мову різних осіб, тож ці зустрічі супроводжувались сміхом і жартами. Назавжди залишилось у серці відчуття надзвичайної теплоти зустрічей і щирої дружби, притаманне тому часові.

Щоб порозмовляти з Ярославом Романовичем про різні справи, заходили Марія Андріївна Вальо, Лариса Іванівна Крушельницька, Ірина Онуфріївна Калинець, Роман Іванович Крип’якевич, часом приїздила з Києва Зеновія Тарасівна Франко. Поступово це коло вужчало – відійшли у вічність директор архіву Орест Мацюк, наша університетська товаришка Зеня Франко, Ангеліна Василівна Кабайда-Саєнчук.

Та ідилія архівних зустрічей перервалася у трагічний для львівських архівів час – масових крадіжок історичних документів у ЦДІАЛ у 2004–2005 рр. Ярослав Романович дуже тяжко переживав цей злочин – він надто добре знав архів, його фонди й розумів їхню вагу, тому з усією енергією включився в розкриття цього злочину проти української історії і культури.

І зараз, коли озираюся на наші “багато, багато спільних років”, досі бачу перед собою його постать: високий, гарний, завжди дуже охайно і добре вбраний, з довгим (на мою думку – задовгим) волоссям до плечей та іронічною посмішкою в розумних, проникливих очах. Незмінну протягом років постать Ярослава Романовича з теплою бережуть у пам’яті всі його друзі та знайомі, усі хто поряд з ним пройшов життєвий шлях. А твори його розуму і серця назавжди залишаться важливою частиною духовного життя українського народу...

Уляна Єдлінська (Львів)

Володимир Володимирович Кривошея (9 червня 1958 – 30 квітня 2015).

Минув рік від дня смерті відомого українського історика, видатного дослідника козацьких старшинських родів, колишнього заступника директора Українського інституту національної пам’яті – Володимира Володимировича Кривошеї.

Це була людина надзвичайної сили духу, невтомної творчої енергії з міцним зарядом оптимізму та позитиву. Всі, хто знав його, пам’ятають його чарівну посмішку, що була звичною на його обличчі, підносячи настрій усіх навколо і надихаючи їх на добро. Серед прикметних рис історика одразу виділялися людяність, чуйність, доброта, тактовність, товарицькість, уважність до проблем співрозмовника, жваве та запальне почуття гумору, і все це поєднувалося з гострим розумом,